

Швецова А. В.

ІНФОРМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ФАКТОР РЕАЛІЗАЦІЇ СВОБОДИ СОВІСТІ

Сучасний соціальний стан України вимагає подальшого розвитку демократії, її захисту та відображення в менталітеті, свідомості й ціннісних орієнтаціях громадян. Одним із найважливіших факторів цього процесу є соціальна емансипація особистості, розвиток та повага її гідності, незалежності, забезпечення повноцінного мислення та світовідчуття, реалізація фундаментальних прав та свобод. Адже без самодостатньої, вільної (і разом з тим відповідальної як за свої власні дії, так і за діяльність усього суспільства) особистості демократія в принципі неможлива.

Враховуючи те, що на людську життєдіяльність великий вплив здійснює релігія, котра формує засади світосприйняття та світовідношення, самооцінки та самоздійснення особистості, демократичний підхід до усвідомлення та реалізації головних принципів свободи совісті (мається на увазі її релігійний аспект) є необхідною умовою побудови громадянського суспільства, правової держави й формування відповідних особистісних якостей.

Історично відомо, що питання про людські свободи взагалі і відносно релігії – зокрема, було підняте (як соціально-політичне) у новітній період європейської історії, та пов'язане з формуванням націй і національних держав. Саме в той час дістають найбільший розвиток ідеї принципової рівності усіх членів суспільства та створення нової спільності людей (нації) на засадах відкритого громадянського суспільства, захищеності прав особистості законом та відповідними державними інституціями, на засадах приватної власності та вільного підприємництва у формах гуманістично спрямованої, національної і разом з тим загальнолюдської культури.

Гуманістично-культурний та демократичний підхід до сутності людини, здійснений у час становлення західноєвропейських націй і втілений у відповідній політичній реальності, став основою формування принципово нових взаємовідносин суспільства, особистості, держави та релігії як соціального феномена. Відносно реалізації релігійних потреб громадян державою були запропоновані принципи свободи совісті, свободи пропаганди та культу у максимально можливих на той час межах, що визначалися необхідністю забезпечення релігійного плюралізму та соціальної захищеності життя й гідності особистості.

Історична творчість людства в подальшому продемонструвала різне відношення до релігії – від намагання її подолати, змінивши суспільні відносини та людську духовність, до аж занадто запопадливого та історично невиваженого піднесення релігії як головної “панaceaї” від усіх соціальних та особистісних незгод. Ці “крайнощі” у відношенні суспільства та держави до релігії і на сьогоднішній день досить часто заважають об'єктивно оцінити реальні проблеми та соціальні наслідки існування й розвитку релігії в суспільстві, спричиняють політично недосконалі рішення відносно забезпечення свободи совісті та віросповідання.

Ефективність політично-правового забезпечення функціонування будь-якого соціального інституту залежить, як відомо, насамперед від того, наскільки конкретні історично обгрунтованими є відповідні закони та наскільки вони враховують суспільні, економічні, психологічні, ідеологічні особливості тієї людської реальності, на яку спрямовані.

Найважливішими факторами, що визначають цю ефективність у сучасному суспільстві є розвиток його демократичних засад, зокрема – інформованості особистості, її доступу до засобів масової інформації, можливості отримувати необхідні знання й відомості про життєзначимі сфери людського буття. Це дозволяє особистості виробляти навички порівняльного, повноцінного аналізу дійсності та формувати ціннісні орієнтири для організації власної життєдіяльності. Якщо ж такого доступу до потрібної інформації немає або він обмежений матеріальними труднощами громадян, чи особливостями національного менталітету та культурних традицій реалізація демократичних прав і свобод особистості, в тому числі – свободи совісті, має бути дуже обережною та поступовою.

Особливо актуально це для України, на територію якої в останній час (що є “зворотною стороною” аж занадто дозволеної “відкритості” суспільства) йде масове проникнення нових, невідомих раніше, різноманітних, недостатньо вивчених релігійних вчень та культів, екзотичних та часто незрозумілих не лише пересічним громадянам, але й фахівцям.

Державно-церковні відносини в Україні регулюються досить ліберальним законом 1991 року “Про свободу совісті та релігійні організації”, що розрахований на політично і культурно освічених, законслухняних громадян, які мають розумітися в питаннях про соціальну сутність й соціальні наслідки розвитку різноманітних релігій та діяльності релігійних громад, яких, наприклад, лише в Криму на сьогодні близько 800 і кожного року офіційно реєструється в середньому 70 нових (за даними Держкомітету у справах релігії та церкви при Раді Міністрів Автономної Республіки Крим).

Ясно, що така кількість різноманітних релігійних організацій потребує обгрунтованої соціальної політики та прискіпливої уваги з боку держави до “готовності” громадян сприймати і критично оцінювати релігійну дійсність, а тому потребує і особливої уваги до інформованості громадян, їхньої свідомості та світоглядної культури. Як показує практика, саме недостатні знання, а то й повна їхня відсутність, бракування навичок критичного сприйняття релігійних вчень та культів є одним із найвагоміших чинників обмеження та спотворення реалізації головних принципів свободи совісті в Україні.

Відомий західноєвропейський вчений О. Тоффлер у своїй праці “Третя хвиля” відзначив, що для створення

повноцінного, емоційного життя та здорової психосфери людей суспільство та держава повинні забезпечувати задоволення трьох головних потреб особистості: у спільності, у структурній визначеності та значущості. Релігія має велике значення для задоволення цих потреб і тому об'єктивно може виступати творчою, прогресивно спрямованою силою, що забезпечує соціальну єдність, солідарність, соціальний комфорт, повноцінне людське життя. Надаючи особистості можливість належати до колективу (громади), створюючи почуття захищеності, сприяючи подоланню людської самотності та безпорадності, забезпечуючи усвідомлення людиною її місця та ролі у суспільстві, у світі “дольньому” та “горньому”, у вимірі відповідних цінностей, формуючи здатність людини бачити і виокремлювати себе як важливу та невід'ємну частину більш широкого загалу (церкви, людства, Всесвіту), релігія як така має позитивний сенс у суспільному й особистісному житті. Та при цьому слід пам'ятати, що релігія – історично дуже різностороннє, складне та багатовимірне явище, яке охоплює різноманітні процеси, сфери та рівні людської практики, а тому може бути спрямована і на реалізацію егоїстичних інтересів окремих особистостей та суспільних груп, може сприяти задоволенню їхніх корисливих запитів, владоловства, прагнення до збагачення і т.ін.

Найбільша можливість задоволення антисоціальних потреб створюється там, де суспільство і насамперед держава “самоусунулися” від вирішення соціальних проблем, пов'язаних з повноцінною реалізацією принципів свободи совісті, зокрема – забезпечення соціальних програм, пов'язаних з організацією релігійного життя та розвитком інформованості громадян, відповідним стимулюванням і організацією діяльності засобів масової інформації. Така ситуація характерна для суспільства, що знаходиться у перехідному стані і якому властиві певні проблеми, пов'язані із недостатнім задоволенням соціальних, економічних, духовних, культурних, моральних, політичних і правових потреб. Це, безумовно, виступає додатковим стимулом до активного пошуку громадянами релігійних вчень та культів, які полегшили б їхні життєві труднощі та їх суб'єктивне переживання. Тому в цей час держава має більш авторитетно та системно втручатися у духовне життя особистості. При цьому, втручання має бути не прямим чи насильницьким – це суперечить демократичним цінностям, а має здійснюватися так би мовити “обхідними шляхами”.

Виходячи з українського законодавства, держава забезпечує рівність перед законом усіх церков та релігійних організацій і не має права втручатися у питання про те, яка з релігій є найкращою чи найгуманнішою. Тому найбільш ефективним (і чи не єдиним) засобом забезпечення реалізації свободи совісті та усвідомленого, вільного вибору громадянами своїх релігійних (чи атеїстичних) орієнтацій є активна інформаційна і просвітницька діяльність засобів масової інформації, що дозволить громадянам свідомо оцінювати та прогнозувати наслідки впливу тієї чи іншої релігії на суспільне та особистісне життя.

Такий підхід відповідає сучасному розумінню демократії, яка передбачає формування людини певного типу – людини, що раціонально мислить і відповідально діє, свідомо та компетентно приймає рішення, активно відноситься до розвитку суспільного життя і т.ін. При цьому, такими якостями має володіти не лише привілейована меншість (еліта), а маси, стійка більшість населення, яка без відповідної інформації, що надається радіо, телебаченням, газетами, журналами і т.ін., не зможе орієнтуватися у складній мозаїці релігійних вчень та культів. Саме світ інформації дозволяє особистості вийти за межі безпосереднього, індивідуального досвіду і робить можливим сприйняття релігійного життя не у вигляді “безформної маси”, а у вигляді логічно та закономірно розвиваючогося процесу, наслідки розвитку якого і вплив на суспільство, з точки зору особистісного та соціального прогресу, неоднозначні і нерівноцінні.

При цьому треба враховувати, що хоча розвиток демократії передбачає та поєднує свободу совісті і свободу слова, остання не означає безвідповідальності та індиферентності ЗМІ щодо висвітлюваних проблем. Потік інформації у сучасному світі настільки великий та суперечливий, що без її систематизації та узагальнення, оцінки та представлення у доступній пересічному громадянину формі, практично неможлива реалізація вищезначених свобод особистості. Виходячи з цього, головним принципом відбору та подання інформації має бути не “про все потроху”, а необхідність забезпечення максимально вільного і законнозахищеного саморозвитку особистості, забезпечення формування її самостійного, критичного мислення, розуміння суспільного сенсу тих чи інших явищ, вміння ставити, виокремлювати життєвоважливі запитання та відповідати на них. Адже саме недостатня інформованість та критичність особистості відносно різноманітних проявів духовного життя, зокрема – релігійних вчень та культів, є причиною виникнення та антисоціальної діяльності таких, наприклад, релігійних організацій, як сумнозвісна “Аум Синрике” та сімферопольський ашрам “Тухьясамаджа”, деструктивна практика якого привела до руйнування свідомості та соціальних зв'язків багатьох людей, і супроти діяльності якого зараз збуджений судовий процес.

Демократія не є ареною для свавілля та невгамовних дій чи то конкретних особистостей, чи то будь-яких громад, у тому числі й релігійних. В силу цього, демократична та правова держава не може сторонитися проблем, пов'язаних із повсякденним функціонуванням релігійних вчень та культів, а повинна здійснювати особливо прискіпливий контроль за розвитком релігійного життя у перехідний період. По суті своїй реалізація принципів свободи совісті має складатися (як мінімум) із двох взаємопов'язаних процесів: з одного боку, слід забезпечити можливість особистості вільно сповідувати будь-яку релігію (чи не сповідувати ніякої або змінювати віру), пропагувати її та відправляти у разі необхідності відповідні обряди, а з іншого боку – не менш важливим є процес соціального захисту людей з метою запобігання деструктивному впливу на них будь-

яких віровчень.

Важливим аспектом такого соціального захисту є розширення інформаційного поля суспільства та розвиток доступу громадян до інформації. Адже якщо люди залишаються без державного захисту у тих питаннях, від яких залежить їх життя та здоров'я, – така демократія викликає сумнів. Держава демократична не може лише декларувати права громадян на різноманітні свободи – вона має також запобігати попаданню громадян у залежність від різних суспільних структур в силу недостатньої інформованості та освіченості, в силу невміння знаходити більш гуманні та адекватні суспільному розвитку шляхи задоволення духовних, зокрема – релігійних потреб.